

Paulius Bagočiūnas Lietuva Vilniaus universiteto bibliotekoje – Birštonui 170

Parodoje eksponuotus rankraščius ir knygas galima suskirstyti į tris grupes. Pirmąją dokumentų grupę sudaro Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų rankraščiai. Ankstyviausias parodos eksponatas – tai 1613 m. Jurbarko muitinės prekių apskaitos žurnalas, kuriame minimas tuometinis Birštono dvaro valdytojas vengras Kasparas Horvatas, 1613 m. gegužę Nemunu iš Karaliaučiaus dviem vytinėmis plukdęs laštą druskos, skrynią stiklo, alavo, geležies ir kitų prekių. Viena iš vytinų taip pat plaukė Birštono paseniūnis Kasparas Nogajevskis, gabenęsis druskos.

Su dar senesnius laikus siekiančiu dokumentu, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro (1461–1506) 1503 m. fundaciniu raštu Punios bažnyčiai, parodoje buvo galima susipažinti iš nuorašo, esančio XVIII a. datuojamoje Vilniaus vyskupijos aktų knygoje. Jame nurodoma, kad birštoniečiai kartu su Punios, Duselių ir Simno valdiniais turi mokėti dešimtinę Punios Šv. Jokūbo bažnyčiai. XV–XVIII a. Birštonas priklausė Punios parapijai.

XVIII a. pabaigoje buvo įkurta Nemajūnų parapija. Parodoje eksponuotas Nemajūnų parapijos gyventojų sąrašas, kuriame paminėta Kristina Ragožaitė–Kačanauskienė, pirmosios Nemajūnų bažnyčios fundatorė. Šiame dokumente surašyti Nemajūnų, Birštono, Bučiūnų, Dzingeliškių, Geležiūnų, Jundeliškių, Kernuvių, Martinonių, Matiešionių, Nečiūnų, Puzonių, Siponių, Tauliukų, Trakelių, Vaitiškių ir kitų dabartinėje Birštono savivaldybėje esančių kaimų gyventojai.

Dar vienas to paties laikotarpio dokumentas – tai 1790 m. kunigo Anastazijaus Rožickio pranešimas Trakų dekanui, Punios klebonui, Smolensko kanauninkui Ignotui Dolvnarui apie Nemajūnų bažnyčios pajamas nuo Paverknių seniūnienės Kristinos Ragožaitės Kačanauskienės funduotos pinigų sumos.

Antroji eksponatų grupė – tai rankraščiai ir spaudiniai, susiję su Birštono istorija XIX a., kurorto ištakomis ir pirmaisiais jo gyvavimo dešimtmečiais. Antai jau 1849 m. ataskaitoje apie Birštono bažnyčią ir parapiją, parengtoje Birštono bažnyčios klebono Jono Sorokos, yra paminėti mineralinio vandens šaltiniai, „pasižymintys kai kurių negalavimų [gydymo] veiksmingumu“.

1851 m. Birštono gamtines sąlygas, mineralinio vandens cheminę sudėtį tyrė bei galimybę čia steigti kurortą analizavo speciali komisija, kuri nustatė, jog Birštono mineralinis vanduo savo vertingosiomis savybėmis prilygsta tuomet populiarių Druskininkų ir Stakliškių kurortų vandenims, o versmių pajėgumų užtektų paruošti 188 vonioms per parą. Parodoje eksponuotas gydytojo Adolfo Abichto, vieno iš komisijos narių, rankraštis, kuriame surašytos minėtų tyrimų išvados ir pateiktas Birštono apylinkių planas.

Apie ankstyvąjį kurorto laikotarpį žinių teikia 1862 m. gydytojo balneologo Aniceto Renjė pranešimas apie Birštono kurorto veiklą 1862 m., skaitytas Vilniaus medicinos draugijos posėdyje. Pranešime teigiama, kad 1862 m. sezono, trukusio nuo gegužės pabaigos iki rugsėjo pradžios, metu Birštono kurorte gydėsi ne mažiau kaip 428 žmonės (palyginimui, gydytojo A. Abichto duomenimis, 1848–1851 m. Birštone gydymosi tikslais lankėsi vos keliolika asmenų), atlikta 8850 gydymųjų vonių procedūrų.

Parodoje eksponuotos dvi XIX a. 7-ojo dešimtmečio Birštono gydyklų reklaminės skrajutės. Pirmoji iš jų, tai – 1862 m. išspausdinta mineralinio vandens gydyklų reklaminė informacija apie gydomąsias procedūras, mineralinio vandens poveikį bei poilsį Birštone. Antroje skrajutėje, išleistoje rusų kalba 1867 m., rašoma, kad Birštono mineralinis vanduo, kuris pasižymi ypatingu švarumu, gausumu ir yra gerai apsaugotas nuo paviršinio vandens, tinka skrofuliozės, reumato, artrito, paralyžiaus, nervų ligų, virškinimo sutrikimų ir kitų negalavimų gydymui. Pastebėtina, kad pastarosios skrajutės teksto autorius – tai Vilniaus gubernijos gydytojas, Stakliškių mineralinių vonių gydyklos vadovas, organizuoto ligonių gydymo Birštone pradininkas Benediktas Bilinskis. Būtent su gydytojo Bilinskio iš Stakliškių į Birštoną 1846 m. gydytis atsiųsta ligone siejama Birštono kurorto pradžia.

Dar vienas su kurorto pradžia susijęs eksponatas – tai 1862 m. Krokuvos mokslo draugijos Balneologinės komisijos laiškas Birštono gydyklų valdybai, kuriame prašoma atsiųsti metinę veiklos ataskaitą.

Parodoje buvo galima pamatyti Vilniaus imperatoriškosios medicinos draugijos istorinį albumą, kuriame saugomi 86 Vilniaus universiteto profesorių portretai, o tiksliau, įvairių graviūrų ir paveikslų fotokopijos, kurias atliko įžymus gydytojas, istorikas, kraštotyrininkas, medicinos mokslų daktaras Vladislavas Zahorskis. Šiame albume yra ir trijų Birštono mineralinio vandens tyrimų pradininkų Stanislovo Bonifaco Jundzilo, Adolfo Abichto ir Aniceto Renjė portretai.

Trečiąją eksponatų grupę sudaro žymių žmonių, vienaip ar kitaip susijusių su Birštonu, rankraščiai ir knygos. Pirmiausia paminėtinos dvi knygos iš asmeninės Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto kolekcijos. 4000–5000 tomų biblioteka, testamentu palikta besikuriančiai Vilniaus jėzuitų kolegijai, vėliau buvo išsklaidyta po įvairias Europos bibliotekas. Šiuo metu Vilniaus universiteto bibliotekoje saugoma tik 14 Žygimanto Augusto bibliotekos knygų. Knygos įrištos Vilniaus knygrišių renesanso maniera: mediniai kietviršiai traukti rausva oda su gausiais ornamentiniais įspaudais ir auksintu valdovo superekslibrisu – viršutiniame kietviršyje įspausiti Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybių herbai; apatiniame – įrašas *Sigismundi Augusti Regis Poloniae monumentum 1555* (Žygimanto Augusto, Lenkijos karaliaus, paminklas). Įspaudais knygą papuošė Vilniaus auksakalys Jonas Gundas (Joannes Gund). Žygimanto Augusto knygų įrišimai yra tipiški Renesanso knygrišystės meno pavyzdžiai Lietuvoje. Žygimanto Augusto knygų turinio įvairove ir platumu nenusileido karališkosioms Vakarų Europos Renesanso bibliotekoms. Pasak istorikų, Žygimantas Augustas yra lankęsis ir medžiojęs Birštone. XIV–XVIII a. Birštonas ir jo apylinkės buvo Lietuvos didžiųjų kunigaikščių ir Lenkijos karalių nuosavybė. Iš istorinių šaltinių žinoma, kad Birštone taip pat lankėsi ir medžiojo Lietuvos valdovai Vytautas, Kazimieras, Aleksandras, Žygimantas Senasis. Žygimantas Augustas Birštono karališkąjį dvarą kaip dovį buvo užrašęs savo žmonai Barborai Radvilaitei.

Parodoje buvo eksponuojama 1823 m. Vilniaus universitete apginta Stanislovo Moravskio disertacija apie cukrinį diabetą. Šis žymus dvarininkas, gydytojas, etnografas, keliautojas, rašytojas, poetas, memuaristas ilgą laiką gyveno ir dirbo Sankt Peterburge, o 1838 m. grįžo į Lietuvą, kur įsikūręs Ustronėje (dab.

Jundeliškės, Birštono savivaldybė), joje praleido likusią savo gyvenimo dalį ir po mirties buvo palaidotas Nemajūnuose.

Žymus XIX a. lietuvių istorikas ir publicistas Mykolas Balinskis lenkų kalba užsirašytose kelionių pastabose mini Birštono mineralinio vandens šaltinius („yra du šaltiniai, tokie kaip Druskininkuose“), piliakalnį („kalva, kuri liaudyje vadinama *Pilis*“), didžiąsias Nemuno kilpas („čia Nemunas teka ypatingai vingiuodamas“), vietovės grožį.

1900 m. Birštone, slapstydamosios nuo carinės Rusijos žandarų, rašytojos Žemaitė (1845–1921) ir Gabrielė Petkevičaitė-Bitė (1861–1943), prisidengusios bendru slapyvardžiu Dvi Moteri, sukūrė keturių veiksmų dramą „Parduotoji laimė“. Parodoje eksponuotas pjesės rankraštis, rašytas G. Petkevičaitės-Bitės ranka.

Rašytojas, publicistas, kunigas Juozas Tumas-Vaižgantas mėgo lankytis Birštone ir entuziastingai propagavo kurorto teikiamą naudą sveikatai. Būtent Vaižgantas davė vardus garsiesiems Birštono mineraliniams vandenims „Vytautui“ ir „Birutei“, o rašytojo eilėraščio „Birštonuokimės“ pavadinimas pasirinktas kurorto šventės šūkiu. Tai, jog žymiajam lietuvių literatūros klasikui medicinos tematika nebuvo svetima, įrodo ir 1897 m. Tilžėje išleista knyga bei joje esantis straipsnis „Gydymas nuo patrakimo ir nuo raupų įzeipijimu“.

„Mineralinių versmių Birštono kurorto rajone planą“ sudarė Mykolas Kaveckis – žymus XX a. lietuvių geologas, geochemikas, Vytauto Didžiojo universiteto ir Vilniaus universiteto profesorius, tyrinėjęs Lietuvos naudinguosius išteklius, suradęs mineralinio vandens versmių, parengęs monografiją apie Lietuvos mineralinius vandenis.

Parodoje taip pat eksponuotas vieno žymiausių XX a. lietuvių baltistų, Vilniaus universiteto profesorius kalbininko Jono Kazlausko, kilusio iš Matiešionių kaimo, Nemajūnų valsčiaus (dab. Birštono savivaldybė), rankraštis – popieriaus lapas, išmargintas pastabomis, užsirašytais 1968 m. ginant daktaro disertaciją apie lietuvių kalbos istorinę gramatiką. 1954 m. datuojamoje nuotraukoje galima išvysti ir patį Joną Kazlauską, skaitantį knygą, iškylos Nemuno upe metu.